

บทที่ 5

กระบวนการการสร้างทุนทางสังคมของชุมชนบ้านคลองยาง ต่อกรณีการบริหารจัดการป่าชายเลน

จากการศึกษา “ทุนทางสังคมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองยาง หมู่ 2 อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่” พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่สามารถที่จะดูแลป่าและจัดการป่าได้ เพราะปัจจุบันก็ทำอยู่แล้ว และชุมชนมีการตื่นตัวเรื่องนี้มากโดยเฉพาะการผลักดันให้เกิดป่าชุมชน การมีส่วนร่วมในการดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนชุมชน ราษฎรส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมการร่วมปลูกป่ามากที่สุด รองลงมา คือ การร่วมกันกำหนดกิจกรรม กฎ กติกา การใช้ประโยชน์ และบำรุงรักษาป่าที่มีอยู่เดิม ในเขตพื้นที่ตำบลคลองยาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ นับเป็นตำบลหนึ่งที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์ที่เป็นรูปธรรมและเป็นที่ประจักษ์ต่อสังคมว่าคนสามารถอยู่ร่วมกับป่าและสามารถที่จะจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเป็นผู้คิดเอง ทำเอง อย่างเข้มแข็งได้ในอนาคต เนื่องจากการดำเนินงานในพื้นที่ปัจจุบัน ความร่วมมือของคนในชุมชนที่ต้องการเห็นป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์ได้ร่วมทำกิจกรรมโครงการต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายเกี่ยวกับด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่น มีหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ เข้ามาเยี่ยมชมรูปแบบการดำเนินงานจากภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นในชุมชนและพวกเขาได้ใช้ภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นทำให้เกิดโอกาสการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนได้อย่างไร

การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองยาง นับเป็นนิมิตรหมายที่ดีว่าการดำเนินงานในพื้นที่ที่ผ่านมา ชุมชนร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ภายนอกชุมชนอย่างโรงเรียนบ้านคลองยาง สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) ส่วนบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนที่ 2 ภายใต้กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และองค์กรอื่น ๆ ได้ประสบความสำเร็จในการส่งเสริมมุ่งเน้น “กระบวนการสร้างป่า” การสร้างทัศนคติที่ดีต่อประชาชนในทุกระดับที่เกี่ยวข้องกับป่า นำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชายเลน และสัตว์น้ำชายฝั่งอย่างยั่งยืน ถือว่าประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรมในระดับหนึ่ง คือ เกิดกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน มีคณะกรรมการดูแลป่าชายเลนที่เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชนเอง มีการกำหนดกฎ ระเบียบ กติกาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน มีการแบ่งโซนการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ มีการกำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน และที่สำคัญความร่วมมือของคนในชุมชนในการอนุรักษ์มีแนวโน้มจะเพิ่มปริมาณมากขึ้น

เป็นพลังอนุรักษ์ที่สำคัญในการขับเคลื่อนการทำงานด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนในท้องที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองยาง เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรและชุมชนสามารถพึ่งพิงตนเองได้

จากผลการศึกษาทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่า การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดผลดีต่อการจัดการทรัพยากรมากกว่าที่รัฐดำเนินการจัดการเพียงผู้เดียว เพราะคนในท้องถิ่นเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนมากที่สุดดังกรณีที่มีการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กร หรือคณะทำงานชุมชนคลองยาง มีการรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เข้มแข็ง นับเป็นต้นแบบของการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่ประสบความสำเร็จ

ชุมชนบ้านคลองยางในปัจจุบันมีการใช้สอยป่าชายเลนอย่างมีสำนึก ใช้เท่าที่จำเป็น และมีการให้ต้นกล้าของไม้โกงกางไปปลูกทดแทนอีกด้วย ปัจจุบันหมู่บ้านในท้องที่ชุมชนบ้านคลองยาง มีการใช้ประโยชน์จากไม้ป่าชายเลนมาสร้างบ้าน โรงจอดรถ การใช้ไม้เพื่อทำคอกปศุสัตว์ กระท่อม รั้วบ้าน เป็นไม้หายแนวปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไปทั้งชุมชนบ้านคลองยาง ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากไม้โกงกางได้เท่าที่มีความจำเป็น และมีสำนึกที่จะอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนต่อ อีกทั้งผลจากการอนุรักษ์นั้นก็ทำให้สัตว์น้ำในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้อาชีพประมงชายฝั่งสามารถกลับมาอีกครั้ง ชาวบ้านไม่ต้องออกทะเลไปไกล ลดค่าใช้จ่ายในการทำประมงอีกด้วย

อีกทั้งความเป็นชุมชนชนบทของชุมชนบ้านคลองยาง ยังทำให้การสร้างทุนทางสังคมทำได้ง่ายขึ้น จากงานของกวิพัฒน์ สุขแจ่ม ซึ่งได้กล่าวถึงกลไกการเกิดทุนทางสังคม เอาไว้ว่าเป็นกลไกเชิงวัฒนธรรม โดยมีองค์ประกอบที่เป็นกระบวนการดังต่อไปนี้¹

1. การเกิดขึ้นของเครือข่ายที่มีบรรทัดฐานที่แข็งแกร่งในสัญญาประชาคมที่ใช้เป็นหลักในการช่วยเหลือกัน แล้วเกิดสภาพของคลังแห่งไมตรีจิต (Favor Bank) ซึ่งก็คือหัวใจของหลักการแห่งการแบ่งปัน ช่วยเหลือ และเอื้ออาทรต่อกันของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น ในสังคมเกษตรกรรม ก็เกิดสภาพ หรือลักษณะของ Favor Bank อันเป็นลักษณะหนึ่งที่มีมานานในสังคม

¹ กวิพัฒน์ สุขแจ่ม, “ทุนทางสังคมกับการแก้ไขปัญหาเสพติด: กรณีศึกษาบ้านคลองจะเข้ น้อย ต.เกาะไร่ อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), น. 63.

เกษตรกรรมทุกแห่งในโลก นั่นคือการช่วยเหลือกันในประเพณีการ “ลงแขก” ซึ่งความไว้วางใจกัน (Trust) จะเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกให้กลไกนี้ดำเนินไปโดยสะดวก และกลายเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบการดำรงชีวิตในสังคม (Social Life)

2. เครือข่ายของสัญญาประชาคมที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่ความร่วมมือ การสื่อสาร และการกระจายข้อมูลข่าวสารสู่ผู้อื่น ที่เน้นความไว้วางใจกัน ซึ่งจะมีกลไกต่าง ๆ ในสังคมที่สลับซับซ้อนในการพิสูจน์ความไว้วางใจดังกล่าว จึงเป็นการง่ายที่จะเกิดความร่วมมือกันด้วยกระบวนการที่เกิดขึ้นแล้ว (Repeat Play) และจากถูกฝัง หรือผนวกเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social interaction)

3. รูปแบบความร่วมมือต่าง ๆ จะเปรียบเสมือนรูปแบบทางวัฒนธรรมสำเร็จรูป (Culture Template) ที่ผ่านการเรียนรู้ถูกฝัง ที่แพร่กระจายให้พลเมืองสำหรับความร่วมมือในอนาคตในลักษณะเครือข่าย ซึ่งกลายมาเป็นรูปแบบทางประเพณี (Tradition)

งานของ พระวิ สีเหล็กสวัสดิ์² ได้สรุปกระบวนการการเกิดทุนทางสังคมไว้ 2 ลักษณะ คือ กระบวนการเกิดทุนทางสังคมไทยในอดีต และกระบวนการเกิดทุนทางสังคมไทยในปัจจุบัน ดังนี้

1. กระบวนการเกิดทุนทางสังคมไทยในอดีต

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่มีความประนีประนอมเรื่องความคิดอุดมไปด้วยภูมิปัญญาที่สามารถประยุกต์ความคิดสากลเข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมของตนได้ง่าย ดังนั้นกระบวนการเกิดทุนทางสังคมในอดีตจึงเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการสร้างสรรค์สังคมขึ้นมานั่นเอง สังคมไทย เป็นสังคมชาวนา มีการค้าขายกับหลายชนชาติ และมาตั้งถิ่นฐานตามท้องถิ่นต่าง ๆ โดยในขั้นแรกมีเพียงไม่กี่ชุมชนและขยายออกเป็นหลายชุมชนด้วยรุ่นลูกหลาน ซึ่งชุมชนเหล่านี้จะร่วมกันเป็นเจ้าของพื้นที่สาธารณะ ความสำนึกในการเป็นเจ้าของร่วมกัน นำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์และจารีตประเพณีที่ทุกคนต้องเคารพและประพฤติในการดำรงอยู่ร่วมกันของสังคมท้องถิ่น ในขณะเดียวกันก็ป้องกันไม่ให้คนภายนอกเข้ามายึดครองและครอบครองทางเศรษฐกิจและสังคมได้ สร้างความสัมพันธ์ที่

² พระวิ สีเหล็กสวัสดิ์, “การศึกษาทุนทางสังคมจากมุมมองแบบไทย (A Study of Social Capital from Thai Perspectives,” อ้างถึงใน รัตนพงษ์ จันทะวงศ์, “ทุนทางสังคมที่สัมพันธ์ต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน กรณีศึกษา ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครปฐม, 2546), น. 17-21.

กระชั้นขึ้น รู้จักใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการแบ่งสรรและแจกแจงพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการแสดงถึง “ทุนทางสังคม” ของชุมชนนั้น

2. กระบวนการเกิดทุนทางสังคมไทยในปัจจุบัน

จากวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ได้ให้บทเรียนแก่สังคมไทยในสองด้านที่ตรงข้ามกัน คือ ในแง่ลบนั้น มีผลกระทบต่อทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ทำให้ต้องมีการทบทวนบทบาทที่ผ่านมา ส่วนในทางบวกนั้น วิกฤตครั้งนี้ได้นำไปสู่การก่อให้เกิดกระแสสังคม และการปฏิรูปสังคมในด้านต่าง ๆ เริ่มมีการตื่นตัวของภาคีทางสังคม สังคมไทยในปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้น เป็นการทับซ้อนกันของสังคมประเพณีและสังคมสมัยใหม่ ทุนทางสังคมในปัจจุบันเกิดขึ้นได้ในหลายวิธี จากหลายเงื่อนไข และข้อจำกัด สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ไปจากความสัมพันธ์แบบปฐมนิคม (ความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานเครือญาติ) ไปสู่ความสัมพันธ์แบบทุติยนิคม (อยู่บนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา) หรืออาจจะเป็นความสัมพันธ์แบบตติยนิคม (ความสัมพันธ์ทางสังคมตามโอกาส ไม่มีข้อจำกัดทางกายภาพ) ซึ่งความสัมพันธ์แต่ละรูปแบบจะก่อให้เกิดพันธสัญญาที่แตกต่างกันออกไป อีกทั้งยังมีการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ เป็นการรวมตัวที่แตกต่างไปจากกลุ่มครอบครัวและเครือญาติเป็นอย่างมาก การรวมกลุ่มเหล่านี้ในปัจจุบันมีเป็นจำนวนมาก เนื่องจากสภาพของสังคมเมืองที่มีบทบาทมากขึ้น ความสัมพันธ์ในเมืองส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์แบบทุติยนิคม สมาชิกในสังคมรวมกลุ่มกันด้วยความสนใจที่เหมือนกัน เกี่ยวพันกันด้วยพันธสัญญาที่มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ หรือการมีประโยชน์ร่วมกันเป็นสำคัญ

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่าการเป็นชุมชนเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม หรือชุมชนชนบทนั้นสามารถที่จะสร้างทุนทางสังคมให้เกิดขึ้นได้ง่ายกว่าในชุมชนชนเมือง หรือชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท เนื่องจากยังคงมีสภาพของคลังแห่งไมตรีจิต การแบ่งปัน ช่วยเหลือ เอื้ออาทรต่อกัน ความไว้วางใจกัน อยู่ในระดับสูง ไม่ได้ยึดถือผลประโยชน์ร่วมกันมากเท่าสังคมเมือง

ชุมชนบ้านคลองยางยังคงสภาพเป็นชุมชนชนบทอยู่มาก ทำให้การเกิดทุนทางสังคมเป็นไปได้ง่าย ส่งผลให้การดำเนินงานของชุมชนบ้านคลองยางประสบความสำเร็จด้วยดี โดยได้รับความร่วมมือจากชาวชุมชนอย่างเต็มที่

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการแก้ไขปัญหาป่าชายเลนในเบื้องต้น

เนื่องจากปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนโดยตรง ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่มีอาชีพทำประมงชายฝั่งให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ แต่ชาวบ้านอีกกลุ่มที่ยึดอาชีพการเผาถ่านขายไม่ให้ความร่วมมือในช่วงแรก เนื่องจากรายได้ที่ดีของการเผาถ่านทำให้เป็นอาชีพที่ชาวบ้านทำกันหลายครัวเรือน และทำกันมายาวนาน ชาวบ้านจะไม่ยอมเลิกอาชีพนี้เพราะอ้างว่าไม่มีอาชีพรองรับ นายนพดล หวังแสง ได้พูดถึงปัญหาที่เกิดขึ้นว่า

“หลังจากที่มีการยกเลิกสัมปทานไปแล้ว ชาวบ้านก็เข้าไปบุกรุก แอบตัดไม้โกงกางกันเอง ไม่มีใครไปคอยดู ไม่มีการควบคุมจากเจ้าหน้าที่อีก ใครตัดได้เยอะก็จะได้เงินเยอะ เฉลี่ยแล้วคนที่ตัดไม้เผาถ่านจะได้ตั้งค์ ประมาณเดือนละ 10,000-20,000 บาท ซึ่งถ้าไปทำอาชีพอื่นอย่างรับจ้าง ทำนา หรือตัดยางก็จะสร้างรายได้ให้น้อยกว่านี้มาก จนทำให้พื้นที่ป่าชายเลนที่ถูกตัดมีเยอะมาก ชาวบ้านมักจะอ้างว่า ถ้าไม่ให้ตัดไม้เผาถ่านแล้วจะเอาอะไรกิน อาชีพก็ไม่มี ความรู้ก็น้อย จะทำอะไรได้ ไม่ให้เผาถ่านก็อดตาย”³

นอกเหนือจากนายนพดล หวังแสง แล้ว นางสาวพรอุมมา พุ่มนวล นักวิชาการป่าไม้ประจำสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) ยังได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า

“ในการซื้อขายถ่านของชาวบ้านนั้นโดยมีเรือของพ่อค้าจากปีนัง ประเทศมาเลเซีย เรือ 1 ลำ สามารถบรรทุกได้ประมาณ 5 ตา โดยจะนำไปขายเป็นหาบ หาบหนึ่งประกอบด้วย 2 เ่ง หนักประมาณ 60 กิโลกรัม ขายกิโลกรัมละ 18 บาท”⁴

ทำให้เป็นปัญหาสำคัญในการฟื้นฟูป่าชายเลนในช่วงแรก คือในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2543 ยังคงมีแรงเสียดทาน เพราะชาวบ้านกลุ่มนี้มักจะเข้ามาลักลอบตัดไม้อยู่เสมอ กลุ่มอาสาสมัครชุมชนจึงได้ใช้มาตรการบังคับโดยใช้กฎหมาย นั่นคือ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ตามที่ได้รับการอบรมและแนะนำมาจากทางสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) นายสุบินท์ ช้าวงาม ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

³ สัมภาษณ์, นพดล หวังแสง, ประธานราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ทะเลและชายฝั่ง, วันที่ 6 ธันวาคม 2550.

⁴ สัมภาษณ์, พรอุมมา พุ่มนวล, นักวิชาการป่าไม้, วันที่ 12 ธันวาคม 2550.

“เมื่อตักเตือนชาวบ้านที่เข้าไปลักลอบตัดไม้โกงกางแล้วเขาไม่เชื่อ ทางกลุ่มอาสาสมัครก็เลยได้ไปปรึกษากับสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) ก็รู้ว่าเราสามารถใช้อกฎหมายเอามาใช้บังคับเพื่อนำมาลงโทษ ในการควบคุมไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปลักลอบตัดไม้ในป่าชายเลนได้ เมื่อเราใช้อกฎหมายเข้ามาควบคุม ชาวบ้านกลัวถูกจับ ก็เลยลดจำนวนคนที่เข้าไปลักลอบตัดไม้ได้จำนวนหนึ่ง และยังมีการใช้บทลงโทษโดยชุมชนเอง”⁵

นายสุภินท์ ช้าวงาม ยังได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องการใช้บทลงโทษของชุมชนในการลงโทษผู้ทำการฝ่าฝืนกฎการอนุรักษ์ของชุมชน ว่า

“ถ้าหากมีผู้เข้ามาลักลอบตัดไม้โกงกางในพื้นที่ป่าชายเลน ชุมชนก็จะทำการลงโทษด้วยการให้มาทำความสะอาดผืนดิน โดยมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ควบคุมให้ เป็นไปตามบทลงโทษ”⁶

อีกทั้งยังมีปัญหาอื่น ๆ ที่สามารถสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

1. ปัญหาแนวเขตป่าชายเลนไม่ชัดเจนทำให้บางครั้งชาวบ้านรุกเข้าไปในพื้นที่อนุรักษ์ได้โดยง่าย
2. ประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจ ในประโยชน์ของป่าชายเลนอย่างแท้จริง
3. ชาวบ้านส่วนใหญ่ขาดความรู้ ความเข้าใจในการบริหารจัดการกลุ่ม การรวมกลุ่ม ทำให้การดำเนินงานล้มเหลว ไม่ประสบผลสำเร็จ
4. การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรเอกชน ไม่ตรงตามความต้องการของชุมชน
5. องค์กรในชุมชนยังไม่เข้มแข็งในด้านการจัดการป่าเท่าที่ควร
6. งบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์มีน้อย ขาดความต่อเนื่อง
7. ชาวบ้านบางส่วนไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม

⁵ สัมภาษณ์, สุภินท์ ช้าวงาม, รองประธานราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ทะเลและชายฝั่ง (รสทช.), วันที่ 6 ธันวาคม 2550.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

8. การประชาสัมพันธ์ยังทำได้ไม่ทั่วถึง
9. กลุ่มแกนนำเป็นคนกลุ่มเดียวกันในหลายกิจกรรม
10. ชาวบ้านมีภาระด้านการประกอบอาชีพ

ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงต้นของการดำเนินงานทั้งสิ้น เมื่อดำเนินงานมาได้ช่วงหนึ่งแล้วปัญหาจึงได้ค่อย ๆ ลดลงไป

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมในชุมชน

ปัจจัยที่มีอิทธิพลในการก่อให้เกิดทุนทางสังคมในชุมชน โดยแบ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ออกเป็น ปัจจัยภายในชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การมีความสัมพันธ์แบบเป็นกลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน โรงเรียนบ้านคลองยาง ผู้นำชุมชน และ ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ การให้การสนับสนุน ช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกชุมชนทั้งด้านงบประมาณ การให้ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชายเลน เช่น สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) มูลนิธิรักประเทศไทย

โดยปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วนย่อยของกระบวนการเกิดทุนทางสังคม เมื่อปัจจัยเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ผ่านทางระบบคิดและส่งผลไปสู่การปฏิบัติ จึงจะสามารถแปรเปลี่ยนไปเป็นทุนทางสังคมได้

ปัจจัยภายในชุมชน

1. การมีความสัมพันธ์แบบเป็นกลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดทุนทางสังคมในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองยางนั้น ส่วนหนึ่งมาจากความสัมพันธ์แบบเป็นกลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน อย่างเครือญาติที่สืบเนื่องมานาน

ความเป็นเครือญาติของชาวชุมชนบ้านคลองยางนั้น นายเฉลิม เรืองทองเมือง ได้ให้ข้อมูลว่า

“ความเป็นเครือญาติของชาวชุมชนบ้านคลองยางนั้น สามารถที่จะศึกษาได้จากนามสกุลของชาวชุมชนบ้านคลองยาง นามสกุลที่ใช้กันมากมีอยู่ 14 นามสกุล คือ นามสกุล หมัดเหย์ ลูกหยี น้อยขาว บุญเทียม หวันดำเหว่ หลานอา วิสาละ หวังเสลล์ แสล์หมั่น ข้าวงาม อิสลามนุกูล พลาสิน สุภาพ บาเริ่ม ซึ่งนามสกุลที่กล่าวมาข้างต้นนั้นสามารถที่จะนับความเป็นเครือญาติกันได้ เนื่องด้วยวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของ

ชาวมุสลิมนั้นมักจะแต่งงานกันภายในหมู่เครือญาติ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านคลองยางส่วนใหญ่แล้วนั้นเป็นเครือญาติกันทั้งสิ้น”⁷

อีกทั้งความสัมพันธ์แบบเครือญาตินั้นเป็นความสัมพันธ์กันอย่างพี่น้องมายาวนานระหว่างชาวไทยมุสลิม และไทยพุทธ ไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งกันระหว่างศาสนา ด้วยชุมชนบ้านคลองยาง ถือว่าเป็นชุมชนที่ไม่ค่อยมีความเจริญมากนัก ชุมชนจึงยังสามารถสืบทอดระบบความสัมพันธ์อย่างเครือญาตินี้เอาไว้ได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเอาไว้ ความสัมพันธ์ในชุมชนก็เป็นไปในลักษณะของชุมชนชนบททั่วไปที่ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่มานาน ชาวบ้านจึงมักจะรู้จักกันอย่างทั่วถึงทุกหลังคาเรือน มีความรู้จักมักคุ้น คำนึงกันเป็นอย่างดี

ซึ่งความสัมพันธ์แบบเครือญาตินี้ส่งผลดี รวมไปถึงการให้ความรู้แก่คนในครอบครัว ด้วย ซึ่งในเบื้องต้นที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังไม่ค่อยตระหนักในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชายเลนนั้น ทางโรงเรียนได้ใช้วิธีให้นักเรียนไปพูดคุยกับผู้ปกครอง นั่นทำให้นักเรียนเป็นคนกลุ่มสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ในระยะแรก ๆ นั้น ผู้ปกครองก็ไม่รับฟัง แต่ต่อมาเมื่อมีการให้ความสำคัญกับป่าชายเลนของชาวบ้านมากขึ้น ทำให้คนที่ยังคงบุกรุกป่า ยังคงเผาถ่านจะถูกลงอย่างแปลกแยกจากคนอื่น ๆ ในชุมชน ทางด้านของนักเรียนก็นำเรื่องที่ผู้ปกครองยังคงเผาถ่านมาบอกกับครู ทำให้ในปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่ในชุมชนเลิกอาชีพเผาถ่านเกือบทั้งชุมชนแล้ว โดยทุกคนนั้นถือว่าตัวเองก็เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่ช่วยอนุรักษ์ป่าชายเลน และได้รับผลประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างเท่าเทียมกันกับบุคคลอื่น เห็นว่าป่าชายเลนเป็นสมบัติสาธารณะ ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน จะเป็นการสร้างทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันในชุมชน ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ทุกคนสามารถใช้ร่วมกันได้ อย่างเท่าเทียม และมีความรู้สึกเป็นกลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน เนื่องจากร่วมกันอนุรักษ์ร่วมกันคิด ทำกิจกรรมร่วมกัน มีเป้าหมายร่วมกัน อีกทั้งยังมีความไว้วางใจกันว่าจะไม่มีใครที่มาร่วมกันอนุรักษ์ แอบบุกรุกป่า หรือได้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างไม่เหมาะสม และไร้สำนึก

อีกทั้งความสัมพันธ์แบบเป็นกลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน อย่างเครือญาตินี้ยังผลให้เกิดการเรียนรู้ของบุคคลจากสิ่งต่าง ๆ สามารถเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมรอบตัว อีกทั้งจากการสั่งสอนของคน

⁷ สัมภาษณ์, เฉลิม เรืองทองเมือง, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคลองยาง, วันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ.

ในชุมชน อย่างเช่นที่โรงเรียนได้รับความอนุเคราะห์จากชาวชุมชนให้นักเรียนสามารถเข้าไปศึกษาเรียนรู้ได้โดยตรง จากการดำเนินชีวิตจริง เช่น ร้านค้า มัสยิด บ้านผู้ปกครองนักเรียน นาข้าว สวนยางพารา / สวนปาล์มน้ำมัน เป็นต้น ด้วยการอบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ของคนในชุมชน ทำให้ได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด สร้างทุนทางสังคมที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตัวเองได้

2. ศาสนา

ศาสนาเข้ามามีบทบาทหลักในชุมชนมุสลิมในทุก ๆ พื้นที่ เนื่องจากชาวมุสลิมส่วนใหญ่แล้วนั้นจะนับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด เรื่องใดที่เป็นหลักคำสอนของศาสนาชาวมุสลิมมักจะยึดถือที่จะปฏิบัติ อีกทั้งในชุมชนบ้านคลองยางนั้นไม่มีประเด็นความขัดแย้งทางด้านศาสนาภายในชุมชนอีกด้วย คนในพื้นที่อยู่ด้วยกันอย่างพี่น้อง และให้เหตุผลในความแตกต่างทางศาสนา ดังนั้นชาวบ้านจึงสามารถให้ความเคารพนับถือแก่คนที่มีศาสนาต่างออกไปอย่างผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคลองยางอีกด้วย

การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม หรือล้วนเป็นมุสลิม นั้น ถือว่าเป็น "ทรัพยากรทางโอกาสที่สำคัญ" ในการจัดการกับปัญหาและพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ เพราะสามารถดำเนินการโดยใช้ระบบวัฒนธรรมเดียวกันได้อย่างสอดคล้องกับวิถีแห่งศรัทธาและวิถีชีวิตของผู้คนทั้งหมดในชุมชน โดยในศาสนาอิสลามนั้น มีคำสอนที่เอื้อต่อการสร้างทุนทางสังคม อย่างเช่น คำสอนที่ว่า

“ความผิดที่ถูกกระทำโดยถูกปกปิดเอาไว้พระเจ้าจะลงโทษผู้ที่กระทำมันเท่านั้น แต่ถ้าความผิดนั้นได้ถูกเป็นที่รู้ของบุคคลทั่วไปแต่ไม่ได้รับการขจัดให้หมดไปพระเจ้าจะลงโทษบุคคลทั้งหมด”

และคำสอนที่ว่า “...ศาสนาอิสลาม กำหนดว่ามุสลิมมีหน้าที่หลัก 3 ประการคือ

1. หน้าที่ต่อตนเอง ต้องทำตัวให้ดีก่อน
2. หน้าที่ต่อครอบครัว
3. หน้าที่ต่อสังคม

เมื่อทุกคนปฏิบัติหน้าที่ทั้งสามอย่างสมบูรณ์แล้ว สังคมเราก็จะได้รับการพัฒนาตลอดไป”⁸

⁸ สถาบันพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่), การศึกษาและประเมินชุมชนและทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม: ตำบลคลองยาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่. (อิเล็กทรอนิกส์ไฟล์)

จากคำสอนดังกล่าวของศาสนาอิสลามส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ ที่นับถือศาสนาอย่างเคร่งครัดเข้ามามีบทบาท ให้ความร่วมมือต่อส่วนรวมอย่างเต็มที่ นายสมเกียรติ วรรณบวร หัวหน้าสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องศาสนาที่แตกต่างกันของชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องว่า

“ชุมชนที่มีชาวมุสลิมเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนนั้น เมื่อทางสถานีฯ เข้าไปจัดกิจกรรมต่างๆ ก็จะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชาวชุมชน แม้ว่าตัวผมเองจะเป็นชาวพุทธ แต่เรื่องศาสนาไม่ได้เป็นปัญหาในการดำเนินงานเลย ผมมักได้รับความร่วมมือที่ดีจากคนในชุมชนมุสลิมอยู่เสมอ”⁹

3. ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน

ประเพณี วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนาและต่อยอด เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน โดยมีความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณี ค่านิยมที่ดีงามต่าง ๆ ร่วมกัน

ชาวชุมชนบ้านคลองยางเมื่อมีกิจกรรม งานบุญใด ๆ ก็ตามเกิดขึ้น เช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานบุญเข้าสู่ันต์ (ขลิบอวัยวะเพศของเด็กผู้ชาย) มีการทำบุญและเลี้ยงอาหาร วันเมาลิด จะทำบุญและเลี้ยงอาหาร เป็นการรำลึกถึงท่านนบีมุฮัมมัด ผู้เผยแพรศาสนาอิสลาม ฯลฯ มักจะมีการช่วยเหลือกันอยู่เสมอเนื่องจากคนในสังคมมีความสัมพันธ์แบบเป็นกลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน อย่างเครือญาติที่สืบเนื่องมานาน ซึ่งแต่ละครอบครัวก็ต่างมีการช่วยเหลือ และตอบแทนซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ทั้งในงานของครัวเรือน หรืองานของชุมชน ทุกคนในชุมชนก็จะมาช่วยเหลือ ไม่เกี่ยง มีการช่วยเหลือกันตามความถนัดของแต่ละคน มีการแบ่งงานกันทำ อีกทั้งยังมีการนำอาหาร หรืออุปกรณ์ที่จำเป็นมาช่วยงาน หรือหากเป็นการจัดเลี้ยงนอกเหนือที่จะช่วยลงแรงในส่วนที่สามารถช่วยเหลือได้แล้ว ก็ยังมีการช่วยเหลือทางการเงิน และมาเป็นเกียรติในงานอีกด้วย

เนื่องจากชาวชุมชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้แต่ละครอบครัวก็จะมีการประเพณีคล้าย ๆ กันทั้งสิ้น เพียงแค่อยู่ในคนละช่วงเวลาเท่านั้น ดังนั้นในการตอบแทนซึ่งกันและกันนั้น ชาวบ้านจึงตอบสนองกันได้เสมอ โดยงานประเพณี วัฒนธรรมเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึง

⁹ สัมภาษณ์, สมเกียรติ วรรณบวร, หัวหน้าสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่), วันที่ 12 ธันวาคม 2550.

การรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนของคนในชุมชน เป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีความไว้วางใจกัน เคารพต่อกัน มีค่านิยมต่างตอบแทนกัน มีวัฒนธรรมที่ดั่งาม มีความผูกพัน เชื้อติดต่อกัน สามัคคี เอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ฟังพาอาศัยมีน้ำใจต่อกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เกิดพลังในชุมชนและสังคม เกิดการเกาะเกี่ยวกัน แสดงถึงการระดมความคิด ความร่วมมือ แรงงาน ทุนทรัพย์ ฯลฯ ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างทุนทางสังคม อีกทั้งยังได้ช่วยกระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ให้เป็นพลังของชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป

4. โรงเรียนบ้านคลองยางเป็นศูนย์กลางชุมชน

ชาวชุมชนบ้านคลองยางนั้นให้ความสำคัญกับโรงเรียนมาก โดยให้โรงเรียนบ้านคลองยางเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการทำกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน ความเป็นสังคมชนบท มีลักษณะเป็นชุมชนขนาดเล็ก สภาพสังคม ความเป็นอยู่ที่มีความคล้ายคลึงกัน มีความผูกพันใกล้ชิดตามระบบเครือญาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเอื้อเฟื้อต่อกันระหว่างโรงเรียน และชุมชน อีกทั้งโรงเรียนและชุมชนยังมีความสัมพันธ์แนบแน่นต่อกัน ทำให้การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเป็นไปอย่างใกล้ชิด

ลักษณะอย่างหนึ่ง ที่มีอยู่โดยทั่วไปในสังคมชนบท คือการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ยิ่งเมื่อชุมชนมีความคิดว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทำกิจกรรมร่วมกับทางโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ ยิ่งทำให้เมื่อทางโรงเรียนมีกิจกรรมใดก็ตาม ชาวชุมชนก็จะยอมรับกิจกรรมเหล่านั้นว่าเป็นกิจกรรมของตนเอง เป็นกิจกรรมที่จะต้องเข้าร่วม ร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จสูงสุด

ดังนั้นเมื่อโรงเรียนได้ขอความร่วมมือจากปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่โรงเรียนได้เชิญมาเพื่อให้ความรู้แก่ครู และนักเรียนได้เรียนรู้ และศึกษาวิถีชุมชนไปพร้อมกัน ก็เข้ามาให้ความรู้เป็นอย่างดี โดยแบ่งเป็นหลายสาระการเรียนรู้ อีกทั้งยังมีแหล่งเรียนรู้ภายนอกโรงเรียนที่โรงเรียนได้รับความอนุเคราะห์จากชาวชุมชนให้นักเรียนสามารถเข้าไปศึกษาเรียนรู้ได้โดยตรง เช่น ร้านค้า มัสยิด บ้านผู้ปกครองนักเรียน นาข้าว สวนยางพารา/สวนปาล์มน้ำมัน เป็นต้น

โรงเรียนมีบทบาททุกอย่างเกี่ยวกับชุมชน เพราะโรงเรียน คือ ศูนย์กลาง เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเปิดเวทีประชุมระดมความคิดเห็น การฝึกอบรมชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การพบปะพูดคุยกัน การรวมตัวกันก่อนทำกิจกรรม ชาวบ้านก็มักจะมารวมตัวกันที่โรงเรียนก่อนเสมอ อีกทั้งเมื่อมีการจัดระดมทุนให้แก่โรงเรียน ชาวบ้านก็จะใช้พื้นที่ของโรงเรียนเป็น

สถานที่จัดงานเพื่อระดมทุน และมาช่วยเหลือกันอย่างพร้อมเพรียง งานของโรงเรียนนับได้ว่าเป็นงานที่รวบรวมความสามัคคีของชุมชนได้มากที่สุด

กิจกรรมต่าง ๆ ของทางโรงเรียนได้รับการยอมรับจากภายนอกอย่างกว้างขวาง ประกอบกับบุคลากรของโรงเรียนเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และมีบทบาทต่อชุมชนเป็นอย่างสูง เกียรติยศ ชื่อเสียง ผลงาน โครงการดีเด่นระดับประเทศของทั้งโรงเรียน ผู้อำนวยการ ครู และนักเรียน ยิ่งสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชุมชน เช่น

รางวัลระดับโรงเรียน

1. โล่เชิดชูเกียรติผลงานดีเด่นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพปี พ.ศ. 2547

2. โล่พระราชทานโรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่นเฉลิมพระเกียรติประบาทโรงเรียน ปี พ.ศ. 2547

3. โล่รับรองคุณภาพการพัฒนาโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพแบบยั่งยืน ปี พ.ศ. 2547

อีกทั้งบทบาทของผู้บริหารโรงเรียน และครูที่ช่วยกันผลักดัน และให้ความรู้แก่ชุมชน ทำให้ชุมชนได้มีการพัฒนาความรู้ด้านการเกษตรเพิ่มขึ้น จนทำให้เกิด เรือนเพาะชำ โรงปุ๋ย หมักชีวภาพ โรงสีข้าวซ้อมมือ โรงสีข้าวเปลือก บ่อเลี้ยงปลาตก สวนสมุนไพร แปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยต้นแบบการเกษตรเหล่านี้ได้สร้างไว้ในโรงเรียน เพื่อแก้ปัญหาความไม่เท่าเทียมในการใช้ประโยชน์ และให้มีคณะกรรมการคอยควบคุมดูแล โดยมาจากการเลือกกันเองในชุมชน ทางโรงเรียนจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้

5. ผู้นำชุมชน

ผู้นำชุมชนของชุมชนบ้านคลองยางที่มีบทบาทมากที่สุด นั่นก็คือ ผู้อำนวยการโรงเรียน นายเฉลิม เรืองทองเมือง และครู ที่สร้างความภูมิใจ และประทับใจให้แก่ชุมชนจากผลรางวัลที่ได้รับมาและการพยายามส่งเสริมให้นักเรียนเห็นความสำคัญของปายายเลน โดยได้เรียนรู้ในหลักสูตรการอนุรักษ์ปายายเลน และไปกระตุ้นเตือนผู้ปกครองให้เห็นความสำคัญของปายายเลน จนนำไปสู่การทำให้ปายายเลนได้รับการดูแลรักษา ส่งผลให้ชุมชนร่วมมือกับโรงเรียนมากยิ่งขึ้น ทั้งในกิจกรรมที่โรงเรียนขอความร่วมมือไป และกิจกรรมของชุมชนที่ทำร่วมกับโรงเรียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังทำให้ชุมชนกับโรงเรียนมีปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น และทำให้การดำเนินการในด้านต่างๆ ทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ซึ่งตรงกับคุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนที่สำคัญ ดังนี้¹⁰

1. เป็นผู้นำของการเปลี่ยนแปลง ผู้บริหารจะต้องมีลักษณะทั้งเป็นผู้บริหารและเป็นผู้นำการทำงานจึงจะประสบความสำเร็จ ต้องมีวิสัยทัศน์กว้างไกล รอบรู้ มากด้วยประสบการณ์ และมีคุณธรรม

2. เป็นผู้นำทางวิชาการ มีศักยภาพในการนิเทศการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ

3. เป็นผู้มีความสามารถในการบริหาร ต้องมีความรู้ทั้งทางทฤษฎีและสามารถนำแผนและนโยบายไปสู่การปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

4. เป็นผู้นำทางเทคโนโลยี ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้และสนับสนุนส่งเสริมให้สถานศึกษามีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและพอเพียง เพราะเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญในการศึกษา

5. ส่งเสริมการบริหารแบบมีส่วนร่วม เป็นที่ยอมรับว่าการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการต่างๆ นั้น จะทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นการระดมความคิด ทรัพยากร ตลอดจนมีการตัดสินใจร่วมกัน โอกาสที่จะพลาดจึงมีน้อย นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน มีความผูกพันกับกิจกรรมที่ทำร่วมกัน ซึ่งจะทำให้การพัฒนา มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

6. ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรและบุคลากร โดยสนับสนุนให้มีการอบรมหรือสัมมนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

ความเชื่อมั่น ศรัทธาในตัวผู้อำนวยการโรงเรียนและครู ซึ่งเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในโรงเรียน และชุมชน จึงเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของชุมชนบ้านคลองยาง แม้ว่าจะมีความต่างในเรื่องศาสนา ความเชื่อ แต่เมื่อสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นได้แล้ว ช่องว่าง หรือความแตกต่าง ก็จะไม่เป็นประเด็นปัญหาในการสร้างความร่วมมือกันทำกิจกรรมเพื่อโรงเรียน และชุมชน

ผู้อำนวยการโรงเรียน ร่วมกับครูมีบทบาทหลักในการเป็นผู้เผยแพร่ ให้ความรู้แก่ชุมชน ตามหลักวิชาการ และช่วยเหลือ ให้คำปรึกษาในแนวทางปฏิบัติ ด้วยโรงเรียนได้รับการยอมรับ

¹⁰ เมตต์ เมตต์การุณจิต, การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ, (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์และปีที่พิมพ์), น. 172.

จากชุมชนว่าเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของทั้งนักเรียน และชุมชน เป็นสถานที่ที่ชุมชนจะเข้ามาพบปะ พูดคุย ประชุม อบรมสัมมนา แหล่งศึกษาดูงาน ศูนย์กลางการจัดกิจกรรมชุมชน โดยจะได้รับ ความอนุเคราะห์ จากผู้อำนวยการโรงเรียน และครูจะเป็นที่ปรึกษาให้ เพื่อแก้ไข และช่วยจัดการ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน อีกทั้งเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมชุมชน ในด้านต่าง ๆ อย่างในงาน กีฬาโรงเรียนก็เอื้อเพื่อสถานที่ฝึกซ้อม อุปกรณ์กีฬา หรือในกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน ก็สามารถขอ ความร่วมมือมาทางโรงเรียนได้ ในด้านเศรษฐกิจโรงเรียนยังได้ส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ ผู้อำนวยการโรงเรียน และครูได้ให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีการเกษตร เพื่อเพิ่มรายได้ ไปพร้อม ๆ กับ การอนุรักษ์

นายพนพล หวังแสง ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีบทบาทเป็น อย่างมากต่อชุมชน เนื่องจาก นายพนพลนั้นเป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชน ประธานคณะกรรมการป่าชายเลนเพื่อการอนุรักษ์ บ้านคลองยาง หมู่ 2 ประธานศูนย์เครือข่าย ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ทะเลและชายฝั่ง (รสทช.) และการประชุมที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนของ ชุมชนบ้านคลองยาง นายพนพลก็มักจะเป็นผู้ไปดำเนินการติดต่อประสานงานกับสถานีพัฒนา ทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) เสมอ แล้วนำความรู้ ข้อมูลที่ได้รับการอบรมมาถ่ายทอดให้แก่ ชาวบ้านคนอื่น ๆ ต่อไป นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอย่าง มูลนิธิรักษ์ไทยได้เข้ามาช่วยเหลือในพื้นที่ โดยมีนายพนพลเป็นผู้ติดต่อประสานงาน

ปัจจัยภายนอกชุมชน

การดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองยาง ได้รับการสนับสนุน จากองค์กรภายนอก มาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่คนใน ชุมชน ร่วมมือกันอนุรักษ์ และให้ความสำคัญกับปัญหาป่าชายเลนด้วยตัวเอง ไม่ต้องรอคอย การบังคับจากหน่วยงานใด เมื่อมีองค์กรภายนอกเข้ามาช่วยเหลือซึ่งเป็นการเสริมแรงเข้าไปอีก ทางหนึ่ง ส่งผลให้การอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองยางเป็นไปอย่างยั่งยืน โดยหน่วยงาน ภายนอกที่เข้ามาช่วยเหลือนั้น จะเข้ามาให้ความช่วยเหลือในรูปแบบการเข้ามาให้ความรู้ และให้ งบประมาณเพื่อดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชายเลน

จากการที่องค์กรภายนอกเข้ามาให้ความรู้ และให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชนนั้นทำให้ ชุมชนสามารถที่จะอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยองค์กรภายนอกที่เข้ามา ให้ความช่วยเหลือในการอนุรักษ์ป่าชายเลนประกอบด้วย

1. สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่)

ชุมชนบ้านคลองยางเป็นพื้นที่รับผิดชอบของทางสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) โดยตรงจึงมีการสำรวจพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองยาง และชุมชนใกล้เคียง เพื่อเป็นฐานข้อมูลนำไปสู่การตัดสินใจ กำหนดแนวทาง เป้าหมาย กลยุทธ์ วิธีการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการวางแผนการพัฒนาจัดการทรัพยากรป่าไม้ระดับชุมชนได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพการณ์และความต้องการของชุมชน อันนำไปสู่การพึ่งตนเองและความร่วมมือในการอนุรักษ์ผืนป่าชายเลนในพื้นที่ตำบลคลองยางอย่างยั่งยืน

ซึ่งทางสถานีฯ ก็ได้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนมากมาย เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลน โดยมีการสำรวจพันธุ์ไม้ในพื้นที่ป่าชายเลน สำรวจปริมาณสัตว์น้ำ การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลนของชุมชนชายฝั่ง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนชายฝั่ง เกิดความสมดุลของระบบนิเวศทางทะเล ชุมชนชายฝั่งจะได้มีแหล่งอาหารที่เพียงพอและสามารถเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน ทั้งยังเป็นการสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูระบบนิเวศทางทะเลให้เป็นไปอย่างสมดุล สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างคุ้มค่าและยั่งยืนโดยการปลูกป่าชายเลน ฝึกทักษะป่าชายเลน อนุรักษ์สัตว์น้ำ

อีกทั้งยังมีการสัมมนาหมู่บ้านที่ผ่านการฝึกอบรมหลักสูตร “ส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน” และหลักสูตร “ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ทะเลและชายฝั่ง” เป็นโครงการที่สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) ได้ร่วมกับ สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 28 (น้าท้อ) เพื่อจัดทำโครงการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนโดยประชาชนมีส่วนร่วม สำหรับผลการดำเนินงานกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มและเครือข่าย ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องการพัฒนาชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ มีจิตสำนึกรักษ์หวงแหนและตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลน โดยร่วมกันส่งเสริม อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนให้มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นการดำเนินการเพื่อให้กลุ่มรวมตัวกันพัฒนาให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถร่วมมือกันจัดกิจกรรมในลักษณะเครือข่ายด้านการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนชายฝั่งต่อไป

จากการให้ความรู้ การปลูกจิตสำนึกเหล่านี้แก่ชุมชน ทำให้ชาวบ้านชุมชนบ้านคลองยางเกิดจิตสำนึกที่จะอนุรักษ์ป่าชายเลนของตนเองเพื่อประโยชน์ร่วมกันของทั้งชุมชน และเพื่อความยั่งยืนของระบบนิเวศชายฝั่งของชุมชนต่อไปในอนาคต

2. มูลนิธิรักไทย

มูลนิธิรักไทย เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ให้ความสำคัญกับชุมชนและคนด้อยโอกาส โดยเชื่อมั่นและยึดถือพลังความร่วมมือของชุมชนในการเสริมสร้างความแข็งแกร่ง สร้างสรรค์

พัฒนา สังคมท้องถิ่นและประเทศชาติ อันนำไปสู่โอกาสในการดำรงชีวิต การเป็นผู้นำ และการพึ่งพาตนเองต่อไป¹¹

หลังจากเกิดเหตุการณ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 มูลนิธิรักษ์ไทยได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือในพื้นที่ โดยทางมูลนิธิเห็นว่าชุมชนมีแนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน และชุมชนกำลังประสบกับปัญหาจำนวนสัตว์น้ำในพื้นที่ลดลงเนื่องจากความเสื่อมโทรมของป่าชายเลน ทำให้ชาวบ้านเลิกประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชน ทางมูลนิธิจึงได้เน้นที่การให้งบประมาณแก่ชุมชนเพื่อทำประมง เช่น สนับสนุนงบประมาณจำนวน 450,000 บาท เพื่อพัฒนากลุ่มอาชีพประมงขึ้นมา

จากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกนั้นต่างมีส่วนสำคัญในการสร้างทุนทางสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชนทั้งสิ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการหลอมรวมกันของปัจจัยต่าง ๆ ทั้งความสัมพันธ์แบบเป็นกลุ่ม เป็นพวกเดียวกัน ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน โรงเรียนบ้านคลองยาง ผู้นำชุมชน และ ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) มูลนิธิรักษ์ไทย เพื่อเป็นฐานให้แก่ชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งที่จะส่งผลต่อการมีทุนทางสังคมของชุมชนเพื่อการดูดซับทรัพยากรเข้ามาให้เป็นกลุ่มก้อน ซึ่งต่อมาก็จะกระจายทรัพยากรเหล่านั้นให้แก่คนในชุมชนได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมที่จะเป็นประโยชน์ต่อทั้งชุมชน ไม่แต่เฉพาะชุมชนบ้านคลองยางเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์ เพราะสิ่งเหล่านี้ยังส่งผลดีไปถึงระบบนิเวศโดยรวมในอนาคตอีกด้วย

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมในชุมชนบ้านคลองยางข้างต้น สามารถสรุปข้อมูลทั้งปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชน ได้ดังนี้

1. ปัจจัยภายในชุมชน

1.1 การมีความสัมพันธ์แบบเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกัน มีความช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติส่งผลให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานเป็นอย่างดี และมีความสัมพันธ์กันแบบเหนียวแน่น

1.2 หลักความเชื่อทางศาสนาที่ส่งผลต่อระบบคิดของคนในชุมชน เชื่อให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมในชุมชน

¹¹มูลนิธิรักษ์ไทย, <<http://www.raksthai.org/thai/aboutus/index.php>> [เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2550].

1.3 ชาวชุมชนตระหนักถึงรากเหง้า ประเพณี วัฒนธรรมร่วมกัน ทำให้เกิดความหวงแหนทรัพยากรของชุมชน ให้ได้ใช้ประโยชน์ต่อไป

1.4 โรงเรียนบ้านคลองยางนับได้ว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชนบ้านคลองยางมีความสำคัญกับชุมชนเป็นอย่างมาก โรงเรียนเป็นสถานที่ที่ทุกคนในชุมชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ ในการทำกิจกรรมภายในชุมชนก็ใช้สถานที่ของโรงเรียนในการจัดกิจกรรม

1.5 ผู้นำชุมชนเป็นบุคคลที่ชาวชุมชนทุกคนสามารถเข้ามาปรึกษาหารือได้ และผู้นำชุมชนก็ให้คำแนะนำแก่ชาวบ้านได้เสมอ ศักยภาพและลักษณะของผู้นำชุมชนมีผลต่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ยิ่งผู้นำเป็นคนในพื้นที่ และอาศัยในชุมชนก็จะยิ่งเข้าใจถึงประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนอยู่แล้ว ทำให้สามารถทำงานร่วมกับชุมชนได้เป็นอย่างดี มีความเป็นกันเอง ลักษณะเหล่านี้ นำมาซึ่งความศรัทธาและเชื่อถือของคนในชุมชน

2. ปัจจัยภายนอกชุมชน การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชนที่เหมาะสม ทั้งในเชิงเวลา อุปกรณ์ งบประมาณที่สนับสนุนให้แก่ชุมชนในการทำกิจกรรม ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้ในระยะยาว และอย่างต่อเนื่อง ไม่มากเกินไปจนทำให้ชุมชนเกิดภาวะพึ่งพิง และไม่น้อยจนเกินไปจนทำให้ขาดความต่อเนื่อง

2.1 การสนับสนุนทางด้านวิชาการ การให้ความรู้แก่คนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ชุมชนเริ่มมีแนวคิดในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลน ชุมชนบ้านคลองยางได้รับความช่วยเหลือจากสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 24 (กระบี่) เข้ามาให้ความรู้ จัดอบรม และจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน เพื่อให้มีการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

2.2 ชุมชนได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากกองทุน มูลนิธิต่าง ๆ เช่น มูลนิธิรักไทย หน่วยงานของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ

2.3 การสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ ชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากชาวต่างชาติที่เข้ามาให้การสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าชายเลน โดยได้มอบเรือให้แก่โรงเรียนเพื่อให้นักเรียนได้ใช้เข้าไปศึกษาป่าชายเลนอย่างใกล้ชิด และให้ชาวบ้านได้เข้าไปตรวจตราว่ามีผู้บุกรุกพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือไม่

ทุนทางสังคมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลน

ในการที่ชุมชนมีทุนทางสังคมนั้น สิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างสำคัญ คือ การถ่ายทอดความรู้ให้แกกันภายในกลุ่ม การรวมกลุ่มกัน เป็นความสัมพันธ์ที่นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัว กลุ่มจึงเป็นที่รวมของกลุ่มคนที่มีความคิด และการปฏิบัติที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน โดยในกลุ่มนั้น มักจะมีความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน เคารพต่อกัน มีค่านิยมต่างตอบแทนกัน มีวัฒนธรรมที่งดงาม มีความผูกพัน เชื้อติดต่อกัน สามัคคี เอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกัน อย่างเช่น กลุ่มออมทรัพย์ของบ้านคลองยาง ในกลุ่มออมทรัพย์ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากการนำเงินส่วนตัวเข้ามาเป็นทุนของกลุ่ม และเป็นการบริหารเงินของคนเพียงกลุ่มเดียว ทำหน้าที่บริหารเงินของคนทั้งกลุ่ม ความไว้วางใจจึงมีความสำคัญที่สุดที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์สามารถดำรงอยู่ได้ เป็นต้น หรือกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ทะเลและชายฝั่ง (รสทช.) กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน ทำหน้าที่ควบคุมการที่คนในพื้นที่จะใช้ไม้โกงกาง ถ้าหากไม่มีความเคารพต่อกัน กลุ่ม รสทช. ก็ไม่สามารถที่จะทำงานได้ ดังที่พระไพศาล วิสาโล¹² ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมในทัศนะประชาสังคมว่า “ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ได้แก่ การรวมกลุ่มและการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย การรวมกลุ่มนั้น เป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่ความไว้วางใจ และการร่วมมือกันอย่างกระชับแน่น”

อีกทั้ง Albert O. Hirschman¹³ ก็ยังได้เปรียบเทียบทุนทางสังคมว่า เป็นเสมือนสินค้าสาธารณะ (Public Good) ที่ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่งเป็นการเฉพาะ ใคร ๆ ก็สามารถเข้ามาใช้ได้ และไม่สามารถกีดกันไม่ให้ผู้อื่นเข้ามาใช้ได้ ทุนทางสังคมซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยภาคเอกชน และต้องมาจากกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ อันประกอบไปด้วย ความผูกพันกัน (Ties) จารีตประเพณี (Norms) และความไว้วางใจกัน (Trust) ดังนั้นในการรวมกลุ่มกันจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงการที่ชุมชนได้แปลงเอาทุนที่มีอยู่ในชุมชน มาปรับเปลี่ยนให้เป็นทุนทางสังคมเพื่อให้ทุกคน

¹² สันติสุข ไสภณศิริ, วิถีสังคมไทย: สรรพนพธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลชวาลุโสภาคเอกชน, 2544), น. 19.

¹³ วรวิทย์ โอมรัตนพันธ์, ทุนทางสังคม (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2548), น. 15.

ในชุมชนสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน การนำทุนความรู้ ทุนทรัพยากร ภูมิปัญญา และทรัพยากรอื่น ๆ เข้ามาแปรให้เป็นทุนทางสังคมนั้นส่งผลไปถึงการสร้างพลังให้แก่ชุมชน ให้เป็นชุมชนเข้มแข็ง ที่จะสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ด้วยตัวเอง และในการที่จะทำให้ทุนทางสังคมเกิดขึ้นได้นั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการระดมเอาทุนที่มีอยู่ในสังคม หรือทรัพยากรของชุมชน

อย่างที่ Hanifan¹⁴ ได้เสนอแนวทางการสร้างทุนทางสังคมเอาไว้ในรูปแบบของกระบวนการ (Process) โดยเริ่มจากการที่ปัจเจกบุคคลได้ตระหนักถึงการสร้างพลังด้วยการร่วมมือระหว่างกันในการแก้ไขปัญหา จากนั้นปัจเจกบุคคลก็จะสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นโดยอาศัยมิตรภาพ และความเห็นอกเห็นใจกัน และผลจากความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวทำให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทำให้เกิดพลังในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งสอดคล้องกับ Putnam¹⁵ ที่มองว่าการทำงานร่วมกันในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย หากสิ่งที่เอื้อให้เกิดทุนทางสังคมยังคงมีอยู่ในชุมชน (Stock of Social Capital) ทุนทางสังคมจะทำให้ชุมชนมีพลังเพียงพอที่จะทำในเรื่องต่าง ๆ สามารถแก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น ผู้คนอาจจะดีขึ้นหากพวกเขา มีความร่วมมือกัน และมีการแบ่งปันกัน อีกทั้งทุนทางสังคม ยังจะช่วยหล่อลื่นกลไกการทำงานในชุมชน ทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างสันติและมีความสงบมากขึ้น ทั้งนี้ เมื่อคนในชุมชนมีความไว้วางใจกัน ก็จะทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่มีการทำเป็นกิจวัตรประจำวันของประชาชน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางสังคมที่ประชาชนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทุนทางสังคมยังเป็นเรื่องของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน และความไว้วางใจระหว่างกัน ความสัมพันธ์กันทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันส่งผลให้เกิดความสะดวกต่อการดำเนินกิจกรรมเพื่อชุมชน เป็นรูปแบบของการสร้างองค์กรทางสังคม ซึ่งประกอบไปด้วย ความไว้วางใจกัน (trust) บรรทัดฐาน/จารีต (Norms) และการเป็นเครือข่าย ส่งผลให้สังคมมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มกันเป็นประชาคม โดยให้คนในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมทางสังคมในการดำเนินงาน

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 16.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 63-64.

Francis Fukuyama¹⁶ ได้กล่าวถึง ทูทางสังคม ว่าเป็นแนวการปฏิบัติ รูปแบบความร่วมมืออย่างไม่เป็นทางการซึ่งสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือระหว่างปัจเจกสองคนขึ้นไป การสร้างทุนทางสังคมนั้นเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อน ต้องมีการถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันโดยสิ่งเหล่านี้จะต้องอาศัยความเชื่อถือต่อกัน (Definition) ความไว้วางใจกัน (Trust) การสร้างเครือข่าย (Network) ประชาสังคม (Civil Society) และการร่วมมือกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้รวมกันขึ้นเป็นทุนทางสังคม

เพราะฉะนั้นจากแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมของนักคิดดังกล่าวข้างต้น เห็นได้ว่ามีจุดร่วมอย่างสำคัญของทุนทางสังคมที่นักคิดซึ่งผู้ศึกษาได้อ้างถึงเห็นร่วมกัน ทำให้สรุปได้ว่าทุนทางสังคมสามารถสร้างขึ้นได้โดยการร่วมมือระหว่างกันในการแก้ไขปัญหา สร้างความสัมพันธ์กันทางสังคมกับผู้อื่นโดยอาศัยมิตรภาพ และความเห็นอกเห็นใจ มีการถ้อยทีถ้อยอาศัย ร่วมมือกันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความไว้วางใจ ความร่วมมือ มีการแบ่งปัน มีบรรทัดฐาน/จารีตประเพณีร่วมกันเป็นฐานของความผูกพัน การสร้างเครือข่าย ความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจเหล่านี้ ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดี โดยสิ่งเหล่านี้จะต้องอาศัยความเชื่อถือต่อกัน

กรณีศึกษาชุมชนบ้านคลองยางพบว่า การระดมทรัพยากรทางสังคมของชุมชนบ้านคลองยางเพื่อสร้างทุนทางสังคมที่ใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนนั้น มีปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกหลายประการด้วยกัน ที่ทำให้การสร้างทุนทางสังคมเกิดขึ้นได้ ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นไปตามที่นักวิชาการตะวันตกได้ศึกษาเอาไว้เกี่ยวกับทุนทางสังคมทั้งสิ้น ความเป็นชุมชนชนบทของชุมชนบ้านคลองยาง ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันแบบเครือญาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความไว้วางใจระหว่างกัน ความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อผู้นำชุมชน บรรทัดฐานทางสังคมที่ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันของชุมชนเป็นทุนอีกอย่างหนึ่งที่เป็นฐานหลักให้แก่ทุนทางสังคมในชุมชน

จากภาพที่นำเสนอไปนั้นทำให้เห็นว่าภายในชุมชนบ้านคลองยางนั้นมีการรวมกลุ่มกันเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม มีการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์แก่ชุมชน เป็นสิ่งที่

¹⁶ Francis Fukuyama, *Social Capital and Civil Society* (The Institute of Public Policy George Mason University October 1, 1999), <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>> [เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2550].

สามารถให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ได้ การดำเนินงานนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีความไว้วางใจกัน เคารพต่อกัน มีค่านิยมต่างตอบแทนกัน มีวัฒนธรรมที่ดีงาม มีความผูกพัน เชื้อติดต่อกัน สามัคคี เอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ฟังพาท้าย มีน้ำใจต่อกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งนับว่าเป็นองค์ประกอบหลักของการเกิดทุนทางสังคม อย่างที่ Putnam ได้ให้นิยามไว้ว่า¹⁷ ทุนทางสังคม เป็นรูปแบบของการสร้างองค์การทางสังคม ซึ่งประกอบไปด้วย ความไว้วางใจกัน (Trust) บรรทัดฐาน/จารีต (Norms) และการเป็นเครือข่าย ส่งผลให้สังคมมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ซึ่งทุนทางสังคมนั้นได้มีส่วนสำคัญในการช่วยสนับสนุน และส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมของชุมชนบ้านคลองยางในการอนุรักษ์ป่าชายเลน โดยองค์ประกอบที่รวมกันขึ้นมาเป็นทุนทางสังคมก็คือทุนมนุษย์ ทุนทางสถาบัน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา หรือแม้แต่สถาบันครอบครัว อีกทั้งยังรวมถึงวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว อีกทั้งยังมีทุนจากภายนอกที่ช่วยสนับสนุน ส่งเสริมการสร้างทุนทางสังคม ทั้งการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ทั้ง ความรู้ วัสดุ อุปกรณ์ ช่วยปลูกจิตสำนึก และทุนทรัพย์ ยังมีการร่วมลงแรงงานในการดำเนินกิจกรรม ส่งผลโดยตรงในการเสริมให้ทุนที่มีอยู่เดิมเข้มแข็ง และเพิ่มมากขึ้น โดยทุนทางสังคมเหล่านี้ก็ได้ส่งประโยชน์โดยตรงไปถึงชุมชน ที่มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับวิถีชีวิต

ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนของหมู่ 2 บ้านคลองยางนั้นความไว้วางใจระหว่างกันเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ทำให้การอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนประสบความสำเร็จ

การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองยาง ได้รับความร่วมมือจากทั้งในชุมชนเองร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ภายนอกชุมชน มุ่งเน้นการสร้างป่า สร้างทัศนคติที่ดีต่อประชาชน นำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชายเลน และสัตว์น้ำชายฝั่ง เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรและชุมชนสามารถพึ่งพิงตนเองได้ ทำให้ชาวชุมชนบ้านคลองยางได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างมีสำนึก ด้วยความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเหมือนเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทรต่อกัน ไว้วางใจกัน เคารพต่อกัน มีค่านิยมต่างตอบแทน การฟังพาท้ายกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ที่สืบเนื่องมานาน เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเอาไว้ ความสัมพันธ์แบบเครือญาตินี้ส่งผลไปถึงการให้ความรู้แก่คนในชุมชน อีกทั้งประเพณี วัฒนธรรม

¹⁷ John Field, *Social Capital* (London: Routledge, 2003), pp. 31-32.

ก็ยังเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าร่วมกันของชุมชน อีกทั้งบทบาทของผู้นำชุมชนบ้านคลองยางเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการทำกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน ความเชื่อมั่นศรัทธา ในตัวผู้นำชุมชน ส่งผลถึงการพัฒนาของชุมชน ช่วยจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน อีกทั้งเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมชุมชนในด้านต่าง ๆ

องค์กรภายนอกชุมชน ที่เข้ามาดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองยาง เป็นการเสริมแรงจากที่ชุมชนได้ดำเนินการอนุรักษ์ด้วยตัวเองไปแล้ว ส่งผลให้การอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองยางเป็นไปอย่างยั่งยืน จากการที่องค์กรภายนอกเข้ามาให้ความรู้และให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชนนั้นทำให้ชุมชนสามารถที่จะอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น

การทำงานร่วมกันในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย ซึ่งชุมชนในความหมายนี้ไม่ใช่ชุมชนตามการแบ่งเขตของราชการ แต่หมายถึง ชุมชนที่มีการก่อร่างสร้างชุมชนกันมานาน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากสิ่งที่เชื้อให้เกิดทุนทางสังคมยังคงมีอยู่ในชุมชน ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของการเป็นครอบครัวเครือญาติ โดยมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งเป็นโครงสร้างสำคัญที่จะยึดโยงชุมชนให้เข้มแข็ง การมีความสัมพันธ์ของเครือข่ายที่ยึดติดแน่นภายในระหว่างบุคคลและกลุ่ม เป็นลักษณะสมัครใจและมีความเท่าเทียมกัน การต่างตอบแทน จะทำให้บุคคลมีการทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่การเอื้ออาทรที่ได้รับการตอบแทน ผู้คนในชุมชนจะมีความสนใจที่จะดูแลผู้อื่นมากขึ้น ความไว้วางใจกัน เป็นสิ่งที่อยู่บนพื้นฐานความเชื่อใจกัน จะทำให้ชุมชนมีพลังเพียงพอที่จะทำในเรื่องต่าง ๆ ได้มากยิ่งขึ้น ทุนทางสังคมทำให้คนสามารถแก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น ผู้คนอาจจะดีขึ้นหากพวกเขามีความร่วมมือกัน และมีการแบ่งปันกัน การมีทุนทางสังคมจะช่วยหล่อเลี้ยงกลไกการทำงานในชุมชน ทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างสันติและมีความสงบมากขึ้น คนในชุมชนมีความไว้วางใจกัน

ชุมชนบ้านคลองยางสามารถสร้างทุนทางสังคมในชุมชนได้จากวัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่ม/รวมตัวกัน ซึ่งทุนทางสังคมแต่ละแห่งจะมีเป้าหมายที่ต่างกันไปบ้าง อาจจะเพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้กับสมาชิกเป็นสำคัญ หรือมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สาธารณะในการเล็งเห็นถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนเป็นสำคัญ เนื่องจากชาวชุมชนบ้านคลองยางผูกพันกับป่าชายเลนมาอย่างยาวนาน ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ด้วยแต่เดิมชาวบ้านยังชีพด้วยการเผาถ่าน ตัดไม้และอาชีพประมงพื้นบ้าน มีการเก็บหาของป่า มีการพึ่งพาป่าชายเลนเป็นแหล่งยังชีพ สัตว์น้ำมีมาก และมีหลายชนิดพันธุ์ ส่วนใหญ่จะหาмаาบริโภคกันเองในครัวเรือน เมื่อปัญหาการบุกรุกป่าชายเลนเริ่มรุนแรงและเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน ชุมชนเริ่มที่จะ

ตระหนัก เนื่องจากได้เห็นปัญหาจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่ลดลงทำให้เกิดการรวมกลุ่มกัน ร่วมกันคิดเรื่องการอนุรักษ์ และมีกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลน เพื่อให้ป่าชายเลนในชุมชนบ้านคลองยางกลับมาอุดมสมบูรณ์เป็นอยู่ซ้ำขึ้นน้ำ และแหล่งเรียนรู้ของชุมชนต่อไป การรวมตัวกันของชาวชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลนได้สร้างความไว้วางใจ และความร่วมมือกันระหว่างปัจเจกชนภายในกลุ่ม เกิดจากการประสานงาน มีการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เข้ากับชุมชน และก่อให้เกิดความร่วมมือกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์เดียวกัน อีกทั้งชุมชนยังได้รับการเสริมแรงจากหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชน

สังคมชุมชนบ้านคลองยาง ยังเป็นรูปแบบสังคมดั้งเดิมอยู่มากเป็นสังคมที่มีความประนีประนอมเรื่องความคิด อุดมไปด้วยภูมิปัญญา เป็นสังคมเกษตรกรรม เกิดระบบการแลกเปลี่ยน การพึ่งพิงอิงอาศัยกันทางเศรษฐกิจ ระบบความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรม ความสำนึกในการเป็นเจ้าของร่วมกัน นำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์และจารีตประเพณีวัฒนธรรมชุมชน เป็นสิ่งผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่หล่อหลอมจากประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมา เพื่อดูแลควบคุมชุมชนให้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคิดของชุมชนที่ทุกคนต้องเคารพและประพฤตินำการดำรงอยู่ร่วมกันของสังคมท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการแสดงถึงทุนทางสังคมของชุมชน